

Лидија ГЕОРГИЕВА

УДК: 341.231.14
324.72/.73:351.74/.75**ПРЕВЕНЦИЈАТА, ЧОВЕКОВАТА БЕЗБЕДНОСТ
И РАЗВОЈОТ: ПОГЛЕД НИЗ НАЦИОНАЛНА
И ЛОКАЛНА ПЕРСПЕКТИВА****Крајика содржина**

Овој труд го ойвара прашањето на превенцијата и човековата безбедност и различни перспективи со која што се истакува значењето на националната и локалната. Преку анализа на кривичките и афирмативните погледи на човековата безбедност трудот укажува дека најсоодветен пристап е оној кој со препознавање на националните и локалните потреби и приоритетите ќе се базира врз принципите на превенција на клучните закани за безбедноста на граѓаните. Трудот понатаму ги разработува искуствата на меѓународната агенда за човековата безбедност како и оние на Република Македонија во примената на превентивни стратегии. Од друга страна прашањето на човековата безбедност се иставува како појдовна основа за утврдување на ранливите групи и причините за нивната несигурност. Во заклучокот се констатира дека долгорочната, структурна превенција е пристапот кој ќе овозможи долгорочна стабилност и развој.

Клучни зборови: ПРЕВЕНЦИЈА НА КОНФЛИКТИ, ЧОВЕКОВА БЕЗБЕДНОСТ, РАНЛИВИ ГРУПИ, НАЦИОНАЛНА И ЛОКАЛНА АГЕНДА НА ЧОВЕКОВА БЕЗБЕДНОСТ.

ВОВЕД

Во изминатите декада и половина во рамките на научната, политичката, експертската и пошироката јавна дебата беа иницирани низа прашања поврзани со транзицијата, безбедноста, конфликтите, човековите права, развојот, интеграциите и тн. Дел од овие прашања доминираа наизменично на академската или на политичката агенда при што почесто предизвикуваа контроверзни расправи отколку консензус околу наведените проблеми, сега поставени низ призмата на постмодерното, глобално општество. Дебатите за иднината на др

жавите или меѓународната заедница по завршувањето на Студената војна беа вработени во либерално-демократските дискурси за новата суштина на безбедноста базирана на вредностите и принципите на демократијата, човековите права и пазарната економија. Нивниот трансфер преку интегративните евроатлантски процеси и политиката на абсорпција на растечките демократии во рамките на западноевропските политички институции се преточи во политика и инструменти за пацификација на Централноевропските и државите од Југоисточна Европа.

Од теориски аспект овие и другите промени во меѓународната заедница предизвикаа турбулентни поместувања во разбирањето на основниот концепт за безбедност. Тој паралелно со политичките промени предизвикани од дезинтеграциите и конфликтите беше реструктуриран преку поставување на пошироки и подлабоки параметри преку кои ќе се воспостави посоодветна теориско-аналитичка рамка (Buzan B, Weaver O). Примарна промена во толкувањето на постмодерната безбедност настана како последица на избледувањето и рефокусирањето на приматот на воената димензија на безбедноста и намалувањето на стравот од глобална воена закана предизвикувана од биполарните конфронтации. За сметка на ова, параметрите кои безбедноста ја поставуваат во изменета димензија произлегуваат од економската, политичката, социјалната или сферата на еколошката безбедност. Долгогодишните теориски дебати помеѓу неореалистите и претставниците на критичките и конструктивистичките пристапи времено се усогласија околу прашањето дека безбедноста како базичен концепт не е само состојба на државата и производ на меѓународното натпреварувачко опкружување туку и околу други прашања меѓу кои и тоа дека таа претставува социјална конструкција и последица на фактори кои дејствуваат на различни нивоа и влијаат и врз безбедноста на поединецот/индивидуата.

Меѓутоа како резултат на различните погледи кон проблемот на безбедноста неореалистите го задржаа фокусот врз социјалната безбедност (безбедноста на идентитетот) како категорија преку која се зајакнува разбирањето на новоотворените безбедносни прашања кои се појавија во форма на внатрешни конфликти, односно го фокусираа аналитичкото внимание кон примарното значење на националната безбедност, специфичните регионални безбедносни прашања и концептот на безбедносни заедници.

Од друга страна, мултилатералистите се насочија кон иновирање на разбирањето на безбедноста со воведување на концептот на човековата (хумана) безбедност како ниво на анализа и толкување на

растечките закани за опстанокот на човештвото и на поединецот во глобализираниот свет. Всушност суштината на дебатата во рамките на концептот за човекова безбедност се фокусираше околу тоа како да се пристапи кон современото разбирање на безбедноста доколку и државата и поединецот се сметаат за подеднакво значајни безбедносни субјекти додека нивниот опстанок во глобализираниот свет може да биде доведен во прашање од различни но не секогаш и од идентичен вид на закани. (пр. пандемии, болести, сиромаштија, СИДА, хуманитрани катастрофи, теоризам, етнички конфликти). Додека мултилатералистите се согласија дека индивидуата/граѓаните се примарен безбедносен субјект, сепак во однос на утврдувањето и дефинирањето на заканите оставија простор за сериозни несогласувања и критики. Тоа пред се се однесува на проблемите околу дефинирањето на концептот (потесно или пошироко дефинирање), околу политиката за остварување на човековата безбедност и во однос на критиките од другите пристапи.¹ И покрај тоа овој концепт во 1994 година се прошири од теориската и на политичката агендата и отвори поширок простор за разрешување на контрадикциите кои го опкружуваат. Политицазијата на човековата безбедност и нејзиното навлегување во надворешната политика на регионалните сили (Канада, Јапонија, Швајцарија) придонесе да се формулираат и различни политички стратегии за негова имплементација. Со тоа концептот навлезе во длабок и повеќесмерен процес на преиспитување на теориските и практичните политички решенија околу проблемот како да се оствари човековата безбедност, кои се заканите што треба да се отстранат и кои се всушност најефикасните политики и инструменти.

Покрај теориските дебати околу проширувањето и продлабочувањето на концептот за безбедност и растечкото влијание на концептот на човекова безбедност, во рамките на споменатите дебати може да се препознае уште еден приоритетен концепт: превенцијата на конфликти. Всушност може да се забележи дека во рамките на дебатите за безбедноста по Студената војна и овој како и концептот за човековата безбедност на самиот почеток ниту од теориски ниту од политички аспект не звучеше премногу оптимистички. Сепак раните најави на поранешниот генерален секретар на ООН

¹ Подетално за критичките аспекти во дефинирањето на концептот и дебатите околу разјаснувањето на дилемите во однос на концептот за човекова безбедност во Owen Taylor: Human Security–Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition; Security Dialogue, Vol. 35(3): 373-387.

Бутрос Гали во Агендата за мир на ООН го промовираа принципот на превенција како дел од меѓународната агенда и инструмент на превентивната дипломатија. Во овој случај мотивот за воведување на превентивните инструменти произлезе од комплексноста на проблемите со кои се соочија државите и меѓународната заедница генерално како последица на внатрешните конфликти пред се во регионот на поранешниот Советски Сојуз и поранешна Југославија. Подоцна, искуствата и не/научените лекции од разрешувањето на внатрешните конфликти ги соочија и академската и политичката заедница со сериозни предизвици: како да се спречи насилството и последиците од насилното разрешување на конфликтите или како да се мотивира навремена политичка акција за ефикасно превенирање на насилните конфликти. Оваа дилема беше отворена и во науите но и во политичките дебати и како таква сеуште е актуелна надоврзувајќи се на анализата на значјните политички и институционални решенија во рамките на ООН, ЕУ, ОБСЕ но и кај одделни држави кои превенцијата ја воведоа како принцип на својата надворешна и развојна политика.

Конечно, може да се констатира дека Република Македонија во овој период на политичко-академска потрага по наједноставно и најефикасно решение за успешна превенција на проширувањето на регионалните конфликти беше во позиција да ги имплементира различните превентивни политики на меѓународните актери и притоа да биде евалуирана како успешен пример на превенција. Она што останало недоволно анализирано, евалуирано и јасно презентирано се националните или локалните перспективи и приоритети кон концептот и политиката за превенцијата на конфликти, особено низ призмата на човековата безбедност.

За концепциските дилеми на превенцијата и човековата безбедност

Од раните деведесети на минатиот век идејата за превенција на конфликти беше мотивирачки фактор за повеќето меѓународни, владини и невладини институции да ги преиспитаат своите политики, инструментите и напорите во справањето со сериозните кризни ситуации во меѓународната заедница. Самата идеја за приоретизириње на превенцијата наспроти скапата интервенција како пристап кон конфликтите е мотивирана од барем два аспекти: едниот кој ги опфати академските аргументи дека не конфликтот

туку насилството како начин на разрешување на конфликтите е предмет на превенција и вториот од широкиот консензус помеѓу донорските влади и агенции дека превенцијата е поисплатлива од интервенцијата.² Иако од првичното воведување на идејата за превенција самиот концепт претрпе сериозни критики сепак може да се констатира дека листата на приврзаници и поддржувачи на превенцијата е значајна.

Превенцијата на конфликтите претставува средство и политика за спречување на деструктивните форми и начини за разрешување на конфликтите. Превенцијата не се однесува на спречување на конфликтите воопшто. Појдовна точка во настојувањето да се превенираат конфликтите е всушност ставот дека конфликтите, всушност се составен дел на нашето секојдневно живеење и не секогаш предизвикуваат негативни последици. Конструктивната, позитивната страна на процесот на конфликтот е дека во овој процес настануваат промени, се усогласуваат интересите или ставовите или се препознаваат потребите. Конструктивното разрешување на разликите во рамките на еден конфликт исто така е начинот на кој настануваат промените. Меѓутоа можноста конфликтите наместо со конструктивни да се разрешуваат со деструктивни средства е она што ја чини актуелноста на превенцијата: да укаже на можните причини на конфликтите; да го следи развојот, ескалацијата и да укаже, односно да ја превенира опасноста од употреба на насилни средства за разрешување на конфликтите. Искуствата и скептицизмот во однос на применливоста на овој концепт можат да се формулираат во неколку точки кои ја карактеризираат научната и политичката дебата околу овој концепт:

² Во рамките на студиите кои го третираат прашањето на трошоците за конфликтот се наведува дека, на пр., во случајот на Босна и Херцеговина трошоците на меѓународните сили за превенција на конфликтот би изнесувале 33,3 милијарди долари, наспроти 53,7 милијарди долари потрошени за интервенција. Во случајот на Хаити превенцијата на конфликтот би чинела 2,3 милијарди долари, наспроти 5 милијарди долари потрошени за интервенција. И доколку случајот на Македонија се прифати како релативно успешен случај на превенција (до 2001 година) која чинеше 0,3 милијарди долари, свентуалната интервенција во истиот период би чинела 15 милијарди долари. Меѓутоа, исплатливоста на превенцијата не се препознава само преку финансиските трошоци, иако се чини дека тие често претставуваат и најубедлив аргумент. Кога на финансиските трошоци ќе им се приклучат хуманите во форма на бројот на жртвите од насилството, бегалци и внатрешно раселени; потоа економските загуби во форма на загубени и нерализирани комерцијални и трговски договори, како и политичките последици во форма на победа на насилството врз демократијата, слабото функционирање на институциите, радикализација на политичките и стичкиите позиции, недовербата, тогаш чинењето и последиците од насилниот конфликт стануваат поочигледни. Пресекот на состојбите во Македонија пред и по кризата од 2001 година се очигледен пример за тоа.

Прво, сè уште нема унифицирана дефиниција за тоа што теоретичарите подразбираат под превенција на конфликти. Заднината на овие недоразбирања и неусогласеност произлегува од различната теориска перспектива и разбирање на самиот конфликт, неговите динамики, фази на ескалација и хоризонтална и вертикална дистрибуција. Една од последиците е превенцијата на конфликти да се изедначува со превентивната дипломатија додека друга е да се стесни концептот на ниво на превенција на насилство и да се прикаже како превенција на кризи. Теориска но и практична усогласеноста е постигната околу формите на превенција и разликувањето на операционална (краткорочна) и структурна (долгорочна) превенција, инструменти преку кои се надминуваат причините за директно односно за индиректно/структурно насилство и во дебатите се јавуваат како составен дел на кризниот менаџмент или градењето на мирот;

Второ, неспорно е дека кога се зборува за превенцијат во теориските дебати се потенцира дека таа специфично се фокусира на спречување на насилството, на спречување на деструктивното конфликтно однесување, за справување со длабоките и структурни причини за насилните конфликти. Превенцијата не е насочена кон спречување на конструктивното, компетитивно и ненасилно разменување на идеи кои водат кон прогрес;

Трето, не може да се издиференцира единствен инструмент или институција кои би биле целосно успешни во примената на превенцијата. Покрај тоа што овој концепт произлезе од меѓународната агенда се повеќе идејата за превенција е прифатена и поддржана и од национални и локални актери. Ова е последица на се појасното поврзување на безбедноста со развојот, односно на фактот дека сигурноста и просперитетот не зависат само од овозможување на безбедност туку и од овозможување на услови за напредок и социјален и економски развој;

Четврто, покрај тоа што политиката и инструментите на меѓународните институции за превенција не можат да претставуваат универзално решение за секој вид на конфликт сепак и проблемот на политичка волја и консензусот за примена на превенцијата претставуваат составен дел или предуслов за примена на концептот. Повеќето од меѓународните институции во изминатите неколку години сериозно инвестираа во зајакнувањето на капацитетите за превенција, проценување на ризиците и раното предупредување од ескалација. Според ова би можело да се очекува дека превенцијата би се применувала поуспешно, но сепак проблемите со консензусот, соработката

и координацијата на превентивната акција остануваат отворени прашања;

Петто, операционалната, краткорочна превенција има и лимитирани ефекти (како што покажа и примерот на Македонија). Проблемот на постконфликтното градење на мирот или втората генерација на превентивна акција денес претставува уште посериозен и комплексен научен и практичен, политички проблем. Всушност, имплементацијата на политиката за постконфликтно градење на мирот честопати дефинирана како nationbuiding или statebuiding го отвара проблемот на превенција и на локално ниво. Во оваа рамка се формулира микропросторот на човековата безбедност и потенцијалот за директна структурна превенција на конфликтите кои се поврзани со длабоките структурни причини за нееднаквост и недоволен пристап кон природните и општествените потенцијали неопходни за човековиот развој и просперитет.

Шесто, превенцијата и човековата безбедност се составни компоненти на развојната политика и политиката за постконфликтното градење на мирот. Во овој контекст анализите на бројни институции укажуваат дека се препознава тесна зависност помеѓу развојот на економските потенцијали и потенцијалите за возобновување на конфликтите. Во таа смисла од една страна политичките аспекти на градењето на мирот се само сегмент на политиката за намалување на конфликтниот потенцијал, додека од друга разрешувањето на проблемите поврзани со човековата безбедност, развојот, ефикасноста и довербата во локалните институции претставуваат основа за долгорочна превенција на конфликтите.

Човековата безбедност низ призма на националната и локалната перспектива

Поврзувањето на превенцијата со човековата безбедност според Шнабел е една од иновативните дебати која придонесува како да се унапреди превентивната акција и да се зајакне превентивниот фокус во рамките на мировните и безбедносните политики. Самиот концепт од почетокот на појавувањето во политичките и теориските дебати се соочува и со афирмативни и со критички перцепции и ставови. Додека од една страна во рамките не теориските дебати сеуште се прават обиди да се постави јасна и прецизна дефиниција која ќе овозможи поконкретна и насочена политичка акција, од друга страна се повеќе држави го прифаќаат концептот и формулираат политич-

ка агенда за остварување на компонентите и целите во согласност со сопствените надворешно-политички приоритети.³ Всушност и самиот концепт произлезе како резултат на политичките амбиции и активности на меѓународната сцена да се постави нов фокус на интерес и акција во справувањето со безбедносните и хуманитарните кризи: кон безбедноста на поединецот-граѓанинот. Дефиницијата која го воведо концептот за човекова безбедност произлезе од извештајот на УНДП за човеков развој во 1994 година. Од периодот кога се појави човековата безбедност е предмет на расправи но и покрај тоа што постојат разлики, како што нагласува Парис, во суштина овој концепт го опишува просперитетот/благосостојбата на поединецот.⁴ Според извештајот на УНДП проблемот на безбедноста дотогаш е сепак претесно дефинирана: како безбедност на територијата од надворешна агресија, или како заштита на националните интереси во меѓународната политика или како глобална безбедност како последица на нуклеарен холокауст... Заборавена е легитимната загриженост на обичните луѓе кои ја доживуваат безбедноста во нивниот секојдневен живот“.⁵ Извештајот понатаму ја дефинира човековата безбедност низ два аспекти: првиот кој ги препознава хроничните закани како глад, болести и репресија; и вториот кој ги препознава итните, ненадејни закани во секојдневниот живот, во домот, на работното место или во заедницата. Иницијално како компоненти на концептот на човекова безбедност Извешталот ги вклучува: економската безбедност (намалување на сиромаштијата); безбеден пристап кон храна; безбедност на здравјето (пристап до здравствена заштита и заштита од болести); безбедност на животната средина; лична безбедност (физичка безбедност од тортура, војна, криминални напади, семејно насилство, дрога, самоубиства, безбедност во сообраќајот); безбедност на заедницата (опстојување на традиционалната култура и етничките групи како и нивната физичка безбедност); политичка безбедност (остварување на граѓанските и политичките права и заштита од политички притисоци). Оваа формулација на човековата безбедност иако од почетокот прифатена со резервираност дека е прешироко поставена, сепак остана најчесто цитирана

³ Примерите на Канада, Јапонија, Швајцарија, Норвешка и развојот на нивната надворешна политика претставуваат пример за тоа како државите го применуваат но во исто време и влијаат врз разбирањето на хуманата безбедност и превенцијата. Подетално за различните аспекти на политиката за хумана безбедност види Sadako Ogata and Amartya Sen, eds. *Human Security Now; Report of the Human Security Commission*, NY, UN, May 2003.

⁴ Roland Paris: *Human Security: Paradigm Shift or Hot Air*; *International Security*, Vol 26, No. 2, 2001.

⁵ *Human Development Report*; UNDP, 1994 (New York: Oxford University Press, 1994) стр. 22.

дефиниција и илустрација за човековата безбедност. Самиот извешај понатаму ги откочи дебатите и активностите во меѓународните институции и кај поединечни држави во правец како да го прилагодат и ја имплементираат хуманистичката порака вградена во концептот. Десет години подоцна, во октомври 2005 година ООН согласно препораките на Високиот панел за закани, предизвици и промени ги повика меѓународните институции и државите кон поголема ангажираност и иницијатива во остварувањето на прашањата на човековата безбедност односно кон глобализација на одговорноста за човековата безбедност. Понатаму, овој концепт, заедно со превенцијата, ги обои политиките, иницијативите и програмите на државите и меѓународните организации.⁶

Досегашното искуство во имплементирањето на концептот на човекова безбедност укажува на неколку важни аспекти:

➤ Дека се издиференцираа барем две генерални и компетитивни дебати околу сфаќањето на концептот. Едната е пошироката која произлезе од иницијалната замисла и визија за човековата безбедност од Извештајот на УНДП од 1994 година со која се упатува на остварување на основните човекови потреби поврзани со економските, здравјето, храната, социјалните и еколошките прашања и се опишува како овозможување на потребите. Всушност, овој поширок приод се користи и во Извештајот на Комисијата за човекова безбедност од 2003 година со кој покрај акцентот врз заканиите поврзани со конфликтите се третираат и прашањата поврзани со здравствената сигурност, образованието, основните слободи. Втората дебата е поврзана со потесното сфаќање на концептот опишано како ослободување од страв. Ова видување ја стеснува човековата безбедност на отстранување на заканата или употребата на сила и насилство во секојдневниот живот на човекот.⁷ Всушност и двете дебати потврдуваат дека безбедноста на поединецот/индивидуата е подеднакво важна како и онаа на државата, односно дека безбедноста поглед-

⁶ Во 1999 година јапонската Влада и Секретаријатот на ООН воспоставиха фонд за човекова безбедност (UNTFHS) за тоа во 2001 година да биде воспоставена и независна (но финансирана од јапонската Влада) Комисија за човекова безбедност предводена од нобеловецот Амартса Сен и поранешниот висок комесар за бегалци на ОН Садако Огата. Комисијата во 2003 година до Генералниот секретар на ОН го поднесе извештајот Човекова безбедност сега..ООН во рамките на Канцеларијата за координација на хуманитарни прашања (ОСНА) воспоставија и одделение за човекова безбедност преку кое го инструментализираат и имплементираат концептот за човекова безбедност. Повеќе за извештајот на <http://www.humansecurity-chs.org>.

⁷ На пример канадската Влада го прифати потесниот пристап на концептот и воспостави две главни цели во промовирањето на човековата безбедност преку Програмата што ја усвои во 2002 година: прво, да застапува политички иницијативи на мултилатерално

ната низ човековата/хумана димензија е многу покомплексен проблем отколку отстранување на опасност од директно-физичко насилство или агресија;

➤ Дека концептот на човекова безбедност е амбициозен и широко отворен концепт и за прашања за кои не може јасно да се процени дали спаѓаат во проблематиката на човековата безбедност или пак во сверата на развојните проблеми. Критичноста кон концептот се јавува и од теориски и од политички аспект. Од теориски аспект преширокото дефинирање создава проблем во неговото позиционирање кон другите пристапи и особено во безбедносните студии. И покрај критицизмот Парис (Р. Парис) укажува дека со него сепак се покрива сферата на невоените аспекти на безбедноста, односно дека со проширувањето на концептот за безбедност со проблемите како деградација на животната средина, пренаселеност, масовни миграции и бегалци, национализам, тероризам и нуклеарни закани; и со негово продлабочување преку истакнувањето на важноста на безбедноста на поединците и групите се создава корисен истражувачки простор. Според тоа прашањата како: дали сиромаштијата може да генерира насилство во општеството; дали урбанизацијата или несоодветната здравствената заштита можат да генерираат конфликти; кои проблеми поврзани со идентитетот и опстанокот на заедниците можат да генерираат цивилно насилство? Предноста на концептот на човекова безбедност е во тоа што овозможува сублимирање на нетрадиционалните прашања за безбедноста во една аналитичка целина и нуди можност да се препознаат разликите.

ниво како што се договорот против мини или воспоставување на Меѓународниот кривичен суд; второ, да иницира и остварува активно партнерство со други влади и претставници на цивилно општество и преку bottom up пристап да ги промовира прашањата поврзани со човековата безбедност. Во 1999 година таа го наметна ова прашање и на самитот на Г-8, во 2000 иницираше независна Меѓународна комисија за интервенцијате и државниот суверенитет која во 2004 година го објави извештајот Одговорност да се заштити (Responsibility to protect) со кој укажа на одговорноста на владите преку колективна акција да ги заштитат жртвите на геноцид, етничко чистење и зриминал против човештвото. Со својата политика таа иницираше мрежа од држави (Human Security Network) кои се среќаваат еднаш годишно на ниво на министерс за надворешни работи и на самитот во Лисабон 200 година потпиша заедничка изјава со ЕУ за човековата безбедност.

Од друга страна јапонската Влада го прифати поширокиот пристап кој треба да ги заштити и зајакне луѓето. Во периодот од 1995-1997 година се формулира политиката кон човековата безбедност која ја гради јапонската Влада пред и под влијание на азиската финансиска криза. Оттука се бараат нови стратегии за економски развој кои ќе ги олеснат проблемите на социјално-ранливите групи.

Швајцарската Влада е вториот коосновач на мрежата HSN и нејзините мотиве и активности се поврзани со статусот на неутралност. Во својот пристап ги вклучува прашањата за човековите права, хуманитрни и прашања на миграциите, цивилни аспекти на градење на мирот и родови прашања. Застапувајќи го потесниот пристап во рамките на HSN го отвара прашањето на малото оружје и меѓународното хуманитарно право.

➤ Кога концептот на човековата безбедност ќе се префрли на ниво на имплементација во политичката практика на мултилатерално (и на национално ниво), можат да се регистрираат голем број активности кои ја исполнуваат агендата. Тоа се прашањата за малото и лесно оружје, мините, децата-војници, демобилизација и реинтеграција, реформи во безбедносниот сектор вклучувајќи ги и полицијата и сурството, управување со безбедносниот сектор. Краусе (К. Krause) укажува дека двата столба на современата мултилатерална акција, односно по долг период на паралелна мултилатерална активност во сферата на безбедноста и развојот, конечно се препознаваат како меѓусебно поврзани. Во овој контекст иако станува збор за проблеми кои најчесто се сретнуваат во сите постконфликтни ситуации, сепак често се констатира дека разликите во начинот на справувањето се евидентни како и тоа дека недостасува координација на активностите на меѓународните актери или дека разликите во институционалната култура влијаат врз процесите на градење на мирот. Конечно, во практиката се покажува дека односот помеѓу безбедноста и развојот е комплексен, дека не може да се постигне развој доколку не се овозможи основно ниво на безбедност, и обратно, безбедноста е предуслов за развојот.

➤ Релацијата на националната безбедност и човековата безбедност е едена од од клучните релации кој треба да даде одговор на повеќе прашања. Неколку значајни документи на ООН укажуваат дека државата е примарно одговорна не само за сопствената безбедност туку и за безбедноста на индивидуата/човековата безбедност. Државите се изложени на помал или поголем ризик од несигурност кои процесот на глобализација ги издифенира со нова рамка и приоритет (тероризам, глобално затоплување). Проблемите на еколошката, нуклеарната, економската безбедност, внатрешните конфликти и етничкото насилство, покрај државата како субјект на безбедност ги додава и актерите во рамките на државата: општеството, социјалните групи и граѓаните. Примерите на неефикасни или нефункционални држави во кои се случува сериозни насилни конфликти сеуште го задржаа вниманието и високиот приоритет во рамките на мултилатералната активност иако Извештајот за човековата безбедност од 2005 година укажува дека бројот на вооружени конфликти во кои се вклучени и влади од периодот на 1992 година опаднал за 40%. Причините за загриженост и претпазливост се поврзани со повеќе фактори меѓу кои и податокот дека државите кои спаѓаат во листата на нестабилни е далеку поголем од бројот на држави во кои се регистрирани вооружени конфликти. Врз основа на анализите и пода-

тоци од Светската банка повеќе истражувачки или владини агенции објавија листи на држави кои заради ниските фактори за ефикасно функционирање и развој се под поголем ризик од конфликти и колапс.⁸ Во овие држави човековата безбедност е под закани од неефикасното функционирање на државата кое метастазира во разни форми на корупција, присуство на насилство од криминални и нелегитимни вооружени групи, нелегална трговија со луѓе, жени и деца, организиран криминал и сл. Краусе е особено критичен во однос на овој проблем, односно при формулирањето на агендата за човековата безбедност во специфични случаи. Најчесто се случува таа да се дефинира на национално ниво како програма за зајакнување на националните капацитети особено во сферата на реформите во безбедносниот сектор, правдата, судството, малото и лесно оружје и тн. Она што во суштина треба да ја дефинира националната агенда и да претставува основна цел на човековата безбедност е „да се пренасочи односот помеѓу државата и граѓаните и да се постави легитимитетот и сувереноста на државата во тесна зависност со тоа како таа ги третира сопствените граѓани. На некој начин, да се промовира човековата безбедност значи да се обврзе државата и власта да ги одржат сопствените обврски од општествениот договор за кои е формирана државата (помеѓу другото) да овозможи безбедност со цел индивидуите да можат да се развиваат во мир. Државите имаа одговорност не само да осигураат добросостојба, репрезентативност туку првенствено и основно-безбедност за своите граѓани...“⁹

➤ Уште еден аспект на концептот е да се издиференцираат или да се препознаат клучните закани и ризици или што претставува опасност за човековата безбедност. Тргувајќи од дефиницијата на УНДП критичарите се согласуваат дека листата е преширока и пре-

⁸ Лондонски Економист во март 2005 објави листа на 20 држави пор ризик од колапс и укажа на корелацијата помеѓу конфликтите и колапсот (15 од 20-те држави веќе поминале низ вооружен конфликт). Британскиот Department for International Development (DFID) во 2005 исто така постави листа на 46 фрагилни држави според податоците на Светската банка. Извештајот за глобалните трендови – 2007: Вулнерабилноста и човековата безбедност во 21-от век на Институтот за развој и мир од Хамбург укажува дека фрагилните држави во споредба со другите сиромашни и држави во развој имаат половина од приходот на споредбената група по глава на жител, смртноста кај децата е двапати додеска кај мајките три пати поголема од другите сиромашни држави; 1/3 од населението страда од неухранетост. Во овие 46 држави живеат 870 милиони луѓе или 14% од вкупното население во светот. Извештајот заклучува дека околу две милијарди луѓе живеат во несигурни држави со различен степен на ранливост и присуство на цивилни конфликти.

⁹ Краусе е застапник на потесниот пристап кон концептот за човекова безбедност. Подетално за критичкиот пристап во Krause K.: Is Human Security „More than Just a Good Idea“? во „Човекова безбедност“ ВСС, стр. 443-46.

долга и како што констатира Мак (A. Mack) концептот од овој аспект помалку претставува аналитички концепт а повеќе подвлекувач на заеднички политички и морални вредности.¹⁰ Во таа смисла кои елементи од седумте компоненти на човековата безбедност (економски, храна, здравје, животна средина, лична безбедност, заедници, политичка безбедноат) ќе претставуваат дел од националната или локалната агенда е условено од неколку фактори. Од една страна се приоритетите и интересите на политиката (на различни нивоа), доколку таа ги лоцира и препознава овие проблеми, додека од друга страна тоа се перцепциите и потребите на човекот и заедницата. Дали и кога овие фактори ќе се вкрстат за да ја усогласат и дефинираат заедничката агенда е клучен предизвик за остварување на човековата безбедност.

➤ Прашањето на човековата безбедност во Република Македонија се постави во теориските, експертските и политичките дебати. Иако голем дел од проблемите на човековата безбедност избија како сериозни прашања со процесот на трансформации на македонското општество ниту од теориски ниту од практичен и политички аспект тие не беа вработени во единствената агенда на човековата безбедност. На пример проблемите на невработеноста, сиромаштијата, образованието, човековите и малцинските права, криминалот, корупцијата, владеењето на правото итн., континуирано се на агендата на проблемите на македонското општество. Но следејќи го трендот на отворање на проблемите и формулирање на агендата за човековата безбедност дури по 2001 година овие проблеми се поврзани со изведување на индекс за човеков развој кој според Извештајот на УНДП за Индекс на човековиот развој од 2004 година ја рангира Македонија на 84 место како држава со средно ниво на развиеност според индексот за човековиот развој.¹¹ Остварувањето на Милениумските развојни цели на ООН ја вклучија Македонија во глобалната агенда за подобрување на човековиот развој преку остварување на осум компоненти: намалување на сиромаштијата, остварување на универзално основно образование, родова еднаквост, намалување на морталитетот кај децата, зголемување на здравјето на мајките, превенција и борба против СИДА и други болести, подобрување на животната

¹⁰ Mack A.: The Concept of Human Security; во „Човскова безбедност“; ВИСС, стр. 47.

¹¹ Самиот извештај е базиран на формулирање на индекс кој вклучува три композитни фактори: должина на животот, знаење и пристапен животен стандард. Според извештајот во Скопје има највисок индекс (0,806); урбаните општини имаат среден индекс 0,796 додека руралните 0,765. Подетално за податоците и методологијата на извештајот во NHDR 2004, Macedonia, Decentralization for Human Development, UNDP, 2004.

околина и развивање на глобално партнерство за развој.¹² На овој начин но и со прашањата кои се дефинирани како критериуми за членство на Република Македонија во ЕУ и НАТО дополнително се формулира глобалната националната агенда за човековата безбедност. Она што ја зајакна и ја доформулира оваа проблематика претставува се поголемата јавна свест за поврзаноста на безбедноста (воопшто на државата) и развојот како компонента која е поврзана со безбедноста и на државата и на граѓаните притоа со се појасно издиференцирање на проблемите кои претставуваат пречка или закана за нивно остварување. Уште еден фактор придонесува кон засилување на дебатата за човековата безбедност во Македонија а тоа е критичкиот поглед од академската и експертската заедница кон досегашната практика и искуство во остварувањето на човековата безбедност. Генерално таа е насочена да укаже на предностите на превентивните и меките механизми за намалување на ризиците и заканите како што се структурната превенција на конфликтите и миротворството како и поширокиот пристап за градење на мирот кој не се фокусира единствено на отстранување на директните форми на насилство туку и на структурното – индиректно насилство.¹³ Формите на превенција кои беа применети во Македонија кои како инструменти за остварување на безбедноста и отстранување на причините за конфликти пред се беа од редот на краткорочните механизми и повеќе дел од потесната меѓународна агенда за човекова безбедност која повеќе се ослонува на тврдите механизми (пр. мисиите УНПРЕДЕЦ, Килибарна лисица, Конкордија). Тие не ги одбегнаа дилемите и дебатите околу интервенциите и нивната не/успешност во остварувањето на примарните цели на човековата безбедност. Понатаму, разрешувањето на причините за конфликтит од 2001 година и имплементацијата на Рамковниот договор уште повеќе го изострија чувството дека пошироката агенда која ги поврзува безбедноста и развојот е всушност можниот премин кон воспоставување на внатрешна-локална структура која ќе овозможи надминување на проблемите кои генерираат несигурност и нестабилност.

¹² Првиот извешатј за остварување на Милениумските развојни цели го публикуваше Државниот завод за статистика во 2004 година.

¹³ Georgieva L.: Macedonia towards EU: Whether and how much prevention matters? Croatian Journal for International relations; 2005.

Заклучок

Како и превенцијата на конфликти така и концептот на хумана безбедност е изложен на критики и укажувања на недостатоци и предности. Поврзувањето на овој концепт со човековите права и со развојот според критичарите е секуритизација на прашањата кои веќе имаат свој контекст. Нивното повлекување во свертата на човековата безбедност според критичарите не е неопходно. Според критиките овој концепт треба да биде многу појасно определен. Од друга страна ООН го поддржуваат поширокото токлување на концептот на хумана безбедност додека УНДП ги развива седумте дименции на овој концепт преку своите конкретни програми. Во поддршката на хуманата безбедност е прифаќањето на идејата дека ефикасната превенција претпоставува широко сваќање на концептот на хумана безбедност. Во таа смисла повеќе актери отколку само воените имаат улога во остварување на безбедноста. Хуманата безбедност претпоставува вклучување и на дискриминирани групи во процесот на остварување на безбедносните потреби. Таа претпоставува и предвидување на социјалните ризици и превенирање на истите. Она што треба да биде истакнато како значајна компонента е дека перцепциите на заканите се исто толку важни во процесот на хумана безбедност. Во таа насока особено е важно да се насочи вниманието кон следните прашања:

Неразвиеноста го загрозува човековиот развој и хуманата безбедност. Во таа насока следењето на ризиците и раното предупредување треба да овозможуваат навремена информација, следење на перцепциите; вработеноста и сиромаштијата; личната несигурност; недовербата во инситуциите; перцепцијата на ранливоста. Овој пристап овозможува интегриран мултисекторски одговор на проблемите поврзани со хуманата безбедност и превенцијата;

Регионалната соработка е еден од клучните инструменти за превенција на конфликти. И покрај тоа регионалната соработка останува едно од прашањата на кое треба да се посвети сериозно внимание и напор особено во свертата на трговијата, транспортот, визниот режим. Од аспект на овие проблеми беше потенцирано дека безбедноста не може да се гради со градењена сидови помеѓу луѓето туку со нивно поврзување и запознавање;

Иако станува збор за концепт за кој сеуште постојат различни размислувања и толкувања сепак за овој концепт постои политичка формулација како во политичките документи на меѓународните институции така и во рамките на национални стратегии за човекова

безбедност. Потребни се дополнителни и континуирани напори да се прифати концептот во политичкиот речник и дејствување, особено во државите во регионот на ЈИЕ и ЗБ. Од друга страна потребни се сериозни напори од академската заедница и цивилното општество овој процес да се олесни и да се поддржат политичарите во спроведувањето на концептот на човекова безбедност;

Во процесот на утврдување на потребите и остварувањето на основните човекови права потребен е не само политички туку и социјален дијалог. Да се препознаат и сватат потребите и проблемите и на другите/другиот во општеството или во соседството е неопходна претпоставка да се развие емпатија и јавна свест за заедничките проблеми и ризици. Уште повеќе, треба да се запознаат различните вредносни системи, да се надмине доминацијата на колективизмот врз индивидуализмот.

Стравот од промени понекогаш е поголем од сите други стравови. Политичкиот и социјалниот дијалог околу нетрадиционалните опасности е недоволно отворен и транспарентен, уште повеќе недоволно анализиран и монитиран. Човековата безбедност најдобро ќе се промовира преку европската перспектива на државите и регионот на ЗБ.

Улогата на парламентите во превенцијата на конфликтите е исклучителна. Таа треба да се зајакне особено преку улогата на парламентите во: објаснување на политиката и респонсивноста кон потребите; законодавна одговорност, транзициона правда и комисии на вистина; контрола на безбедносен сектор; имплементација и ратификација на договори; владеење на право; јакнење на вертикални врски меѓу парламентот и локалното ниво; парламентарна дипломатија, дијалог и истражувачки мисии; полова еднаквост и вклучување на жените во градење на мир и превенција на конфликти;

Политичката и институционалната стабилност претставуваат предуслов за севкупен развој во државите но и во регионот. Соработката претставува клучен фактор во јакнењето на довербата и заради тоа е потребно да се создадат капацитети за менаџирање на соработката со државите во регионот;

Партиципацијата во демократските процеси од страна на граѓаните е потребна на сите нивоа за да се обезбеди принципот сите различни сите еднакви. Во овој контекст нееднаквоста е причина за појава на конфликти;

Децентрализацијата како процес преку кој се намалуваат можностите за акумулирање на моќ и овозможува доближување на влас-

та кон граѓаните, создава и нови предизвици: проблеми со финансиска децентрализација; реалните капацитети со кои располагаат локалните власти; неернаков развој на регионите;

Локалниот развој е поврзан со хуманата безбедност и пред се со хумана социјална политика. И на овој план проблемите на економскиот развој и образованието се поврзуваат со безбедноста; довербата во институциите е слаба; нивото на корупција е загрижувачко; експертите за реализирање на хуманата безбедност скоро и да ги нема на локално ниво; Овој пристап бара постојан институционален мониторинг и разрешување на локалните проблеми поврзани со хуманата безбедност;

Едно од отворените прашања е владеењето на правото особено и рефлектирањето на политичките несогласувања врз спроведувањето и имплементацијата на законските решенија. Во овој дел спаѓаат и прашањата за имплементирање на демократските принципи и законот за полиција на локално ниво.

(Рецензент: *проф. д-р Марина Миџреvsка*)

БИБЛИОГРАФИЈА

- Georgieva L.: Macedonia towards EU: Whether and how much prevention matters? Croatian Journal for International relations; 2005.
- Georgieva L. (2006): *Menaxirawe na rizici (Risk Management)*, Filozofski fakultet, Skopje.
- NHDR 2004, Macedonia, Decentralization for Human Development, UNDP, 2004.
- Mack A.: The Concept of Human Security; in Human Security, BICC, 2005.
- Krause K.: Is Human Security „More than Just a Good Idea“? in Human Security, BICC, 2005.
- Roland Paris: Human Security: Paradigm Shift or Hot Air; International Security, Vol. 26, No. 2, 2001.
- Sadako Ogata and Amartya Sen, eds. Human Security Now; Report of the Human Security Commission, NY, UN, May 2003.
- Owen Taylor: Human Security-Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition; Security Dialogue, Vol. 35(3).
- Fischer M: Effective Prevention, *Conflict Transformation and Peace Building – Lessons from the Balkans and Challenges for the European Union*; in Macedonia and the Region towards EU and NATO; FES, 2006.
- EU Crisis Response Capability: Institutions and Processes for Conflict Prevention and Management, ICG Issues Report No 2, June 2001, Brussels.
- Early Warning Report, Macedonia; UNDP, December 2006.
- Georgieva L.: *Conflict Prevention: From the Idea towards Culture of conflict Prevention. (Prevenција na konflikti: Od ideja kon kultura za prevenција na konflikti vo Makedonija)*; Friedrich Ebert Stiftung, Skopje 2004.
- Human Security in Crisis and Transition: A Background Document of Definition and Application.*
Jennifer Leaning and Sam Arie, Harvard University. CERTI Project. New Orleans, Payson Center for International Development and Technology Transfer, Tulane University, December 2000.
- Human Security: Concept and Measurement*; Kanti Bajpai The Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies, University of Notre Dame, Occasional Paper #19:OP:1
- Diplomatic bluebook. Overview: Human Security*; Japanese Ministry of Foreign Affairs. 2000.
- Lund, Michael (1999): Preventing Violent Conflicts: A strategy for Preventive Diplomacy, USIP.

- Lund, Michael (2002). „Preventing Violent Intrastate Conflicts: Learning Lessons from Experience,“ in Paul van Tongeren, Hans van de Veen, and Juliette Verhoeven, eds. *Searching for Peace in Europe and Eurasia: An Overview of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- John L. Davies and Ted Robert Gurr: *Preventive Measures: Building Risk Assessment and Crisis Early Warning Systems*; Rowman& Littlefield Pub.
- Hajdaraga L.: *Regional Co-operation and Conflict Prevention in Southeast Europe*; in Macedonia and the Region towards EU and NATO; FES, 2006.
- Mincheva L.: *Spillover Crisis: Major Challenge to the Regional Stabilization Processes in the Western Balkans*; in Macedonia and the Region towards EU and NATO; FES, 2006
- Nick Killick (International alert) and Simon Higdon (Safeworld) (1997/1998): *The Cost of Conflict*; in Peter Cross (ed.): *Contributing to Preventive Action*; CPN Yearbook.
- Peter Cross (ed.): *Contributing to Preventive Action*; CPN Yearbook 1997/98.
- Peter Wallensteen, ed., *Preventing Violent Conflict: Past Record and Future Challenges*; Uppsala: Uppsala University, Department of Peace and Conflict Studies, 1998.
- Paul van Tongeren, Hans van de Veen, and Juliette Verhoeven, eds. *Searching for Peace in Europe and Eurasia: An Overview of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- The EU Security Strategy: *Implications for EU Conflict Prevention*; International Alert and Safeworld EU policy Paper, 2004 .

Lidija GEORGIEVA

**PREVENTION HUMAN SECURITY AND DEVELOPMENT:
NATIONAL AND LOCAL PERSPECTIVE**

ABSTRACT

These paper focuses on the issues of prevention and human security through different perspectives while the significance of the national and local perspectives are emphasized. Through analysis of critical and affirmative viewpoints on human security the paper argues that the most appropriate one that recognizes national and local needs and priorities and is based on prevention of key threats on human security. The paper also evaluates the experiences on international human security agenda as well as the experience of the Republic of Macedonia in applying preventive strategy. On the other side the question about human security is key point in determining vulnerable groups and the causes of their insecurity. In a conclusion the paper recognizes that long term, structural prevention is a key approach in providing long term stability and development.

Keywords: CONFLICT PREVENTION, HUMAN SECURITY, DEVELOPMENT; VULNERABLE GROUPS, NATIONAL AND LOCAL HUMAN SECURITY AGENDA.